

พระพุทธศาสนากับภาวะผู้นำ (Buddhism and Leadership)

โดย ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ ป.ศ. 9 , พศ.บ., M.Ed.

อาจารย์ประจำ มจร. ห้องเรียนวัดพระศรีรัตนมหาธาตุฯ จังหวัดพิษณุโลก

เมื่อกล่าวถึงผู้นำ (leader) นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของทุกองค์กร ทุกหน่วยงาน และทุกสังคม เพราะผู้นำคือผู้ที่ถูกเลือกหรือได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้า ผู้นำจึงเป็นสัญลักษณ์ทางความคิด ผู้นำทางสติปัญญา และผู้นำในการปฏิบัติของกลุ่มและองค์กร ดังนั้นผู้นำไม่ใช่เฉพาะจะนำเพียงนโยบายเชิงบริหารเท่านั้น แต่ต้องมีความรู้ที่ดี มีความที่เข้าใจอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง และตนเองก็สามารถทำได้จริงในเชิงปฏิบัติ จนเป็นที่ยอมรับในด้านผลงาน มีผลงานเป็นเครื่องพิสูจน์ เมื่อกล่าวถึงกระบวนการที่เป็นองค์ประกอบของผู้นำที่เรียกว่า “ภาวะ” ที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะแล้ว พุทธศาสนามีทรรศนะที่กล่าวถึงภาวะผู้นำ อันเป็นบรรทัดฐานไว้ 4 ด้าน คือ

1. กายกรรมบริสุทธิ์ (purity of body)
2. วจีกรรมบริสุทธิ์ (purity of speech)
3. มโนกรรมบริสุทธิ์ (purity of mind)

ด้านความบริสุทธิ์ทางกายกรรม ต้องมีพฤติกรรมที่สุจริตไม่เบียดเบียนตนเองและคนอื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่มีพฤติกรรมที่ส่อทุจริตเสียหายทั้งโดยนโยบาย (ทุจริตเชิงนโยบาย) ไม่มีพฤติกรรมที่มัวหมองด้านประเพณีทางศาสนา ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น

ด้านความบริสุทธิ์ทางการสื่อสาร มีการพูด การนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริง ไม่ใส่ร้ายใคร พูดมีหลักฐาน มีที่อ้าง และไม่สร้างข้อมูลที่เป็นเท็จให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่พูดใส่ร้ายป้ายสีบุคคลใดบุคคลหนึ่ง พูดเพื่อสร้างสรรค์ พูดการสร้างความสามัคคี

ด้านความบริสุทธิ์ทางด้านจิตใจ มีความคิดดี ไม่โลภ ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น แต่มีความเห็นที่เป็นธรรม มีทัศนคติที่ดี มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล

คุณลักษณะผู้นำ (Quality of Leader)

พุทธศาสนาได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำไว้ เรียกว่า “อธิปไตย” คือ ผู้ที่อยู่ฐานะผู้เป็นใหญ่ขึ้นปกครอง เป็นผู้บริหาร ซึ่งมีคุณลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. ผู้นำแบบอัตตาริปไตย (Supremacy of self-dependence)
2. ผู้นำแบบโลกาธิปไตย (Supremacy of public opinion)
3. ผู้นำแบบธรรมาริปไตย (Supremacy of righteousness)

สุตต. อธิปไตยยสูตร 20/40 /201 (มจร.)

1. ผู้นำแบบอัตตาริปไตย คือ การถือตนเป็นใหญ่ การกระทำโดยปรารถนาเป็นประมาณ ทำความดีเพื่อหวังตนเป็นที่ตั้งเอาดีเฉพาะตัว ถือตนเองเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจ รวบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ถืออัสมิมานะ มีอุปาทานในความคิดของตนเอง ยึดมั่นในทิฏฐูปาทาน อัตตวาทุปาทาน คิดว่าตนเองฉลาดกว่าใคร จึงไม่รับฟังความคิดเห็นของใคร ๆ นิยมใช้พระเดชมากกว่าพระคุณในระบบการบริหารและการจัดการ

2. ผู้นำแบบโลกาธิปไตย คือ การถือเอาคนส่วนใหญ่เป็นประมาณ การกระทำด้วยปรารถนาค่านิยมของโลกเป็นประมาณ ทำดีเพื่อหวังเอาหน้า เอาชื่อเสียงหวังผลประโยชน์เพื่อตนเอง และพวกของตน ถือเสียงส่วนมากเป็นกระแสในการบริการจัดการองค์กร เป็นคนขาดจุดยึด การอุดมการณ์ ผู้นำจะไม่มีความยึดมั่นเป็นของตัวเอง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เพราะขาดพื้นฐานความรู้เฉพาะทาง ขาดประสบการณ์ ขาดการประสานงานที่ดี ขาดวิสัยทัศน์ ขาดมนุษยสัมพันธ์ที่ดี บางครั้งเสียงส่วนใหญ่ก็ไม่ใช้เสียงสวรรค์เสมอไปในบางองค์กร (ทฤษฎีโล โห พหุชชโน) ดังนั้นผู้นำต้องมีความรอบรู้ รอบครอบทั้งประสบการณ์ตรงและการศึกษาเพิ่มเติมอยู่เสมอเพื่อให้รู้เท่าทันของกระแสความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

3. ผู้นำแบบธรรมาริปไตย คือ การถือธรรม (ความถูกต้อง) กระทำการด้วยปรารถนาความถูกต้อง เป็นจริง สมควรตามธรรมเป็นประมาณ หรือหลักการเป็นสำคัญและยึดเอาความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง เพื่อทำงานให้สำเร็จ ยอมรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่ายทั้งกลุ่มที่ชอบและไม่ชอบ เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด มีความคิดแยกแยะเรื่องส่วนตัวกับเรื่องส่วนรวมออกจากกัน ถือความถูกต้อง ความเป็นธรรม ความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบผลงานได้ตลอดเวลาเป็นที่ตั้ง ในบางครั้งทำเป็นคนโง่ เพื่อให้คนอื่นฉลาดแต่ถ้าหากเขาฉลาดไม่พอ เราต้องแสดงภาวะผู้นำให้ปรากฏ ดังที่ **สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสสมหาเถร)** นิพนธ์ไว้ว่า

“ โง่ไม่เป็นเป็นใหญ่อยากฝากให้คิด

ทางชีวิตจะรุ่งโรจน์โสดกิตผล

ต้องรู้โง่รู้ฉลาดปราดเปรื่องตน

โง่สิบหนดีกว่าเบ่งเก่งเดี่ยวเดียว ”

บทบาทของผู้นำ ๒ ประเภท

บทบาทของผู้นำต้องใช้ทางสายกลาง คือต้องใช้ทั้ง**พระเดชและพระคุณ** ใครทำดีให้รางวัล ใครทำชั่วต้องลงโทษ ดังพุทธพจน์ว่า

“ **นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหิ** ; - กักราบ คนที่ควรกักราบ หรือข่ม คนที่ควรข่ม
ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหิ ; - ยกย่อง คนที่ควรยกย่อง ”

1. ผู้นำแบบพระเดช (Legal Leader) หมายถึง ผู้นำหรือหัวหน้าที่ใช้อำนาจในการปกครองบริหารและจัดการแบบเบ็ดเสร็จ ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมหักไม่ยอมงอ จนกระทั่งหลงลืมตัวมีมาในอำนาจจนลืมเรื่องคุณธรรมความดีงาม ปฏิบัติการของผู้นำแบบนี้ ยึดถือกฎหมาย ระเบียบแบบแผนเป็นที่ตั้ง การปฏิบัติงานขาดความยืดหยุ่นในการที่จะประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องเข้ากับเหตุการณ์ ยึดมั่นในระบบนิติศาสตร์มากจนเกินไป ขาดระบบรัฐศาสตร์ จนทำให้กลุ่มหรือองค์กรขาดความยืดหยุ่น ไม่คล่องตัวต่อการปฏิบัติงาน พระพุทธศาสนาให้ทรรศนะว่า " ยโส ลทฺธา น มชฺเชยฺย ; - ใต้ศอำนาจแล้วไม่ฟังมา "

2. ผู้นำแบบใช้พระคุณ (Charismatic Leader) หมายถึง ผู้นำที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริการและการจัดการ มีพระเดชแต่ไม่ลืมพระคุณ ใช้ระบบคุณชาดข่มคนที่ควรข่ม ยกย่องคนที่ควรยกย่อง เป็นผู้นำที่มีอำนาจและศิลปะสามารถจูงใจให้บุคคลทั้งหลายปฏิบัติตามที่ตนประสงค์ได้โดยสนิทใจ เพราะเกิดมาจากศรัทธาในปฏิปทาของตัวผู้นำเอง เช่น การประพฤติดนเป็นแบบอย่าง การปราศจากอคติในการบริหาร ภาวะทางจิตใจที่มั่นคง สร้างขวัญและกำลังใจต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ใช้ระบบการบริหารงานตามความรู้ความสามารถของบุคคลเป็นที่ตั้ง เพราะมนุษย์ทุกคนมีความสามารถ ใช้คนให้เหมาะสมกับงาน มุ่งสร้างมนุษยสัมพันธ์แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้เกี่ยวข้องโดยทั่วไป พุทธศาสนาให้ทรรศนะว่า " อุตตทาน อูปม กตฺวา ปจฺจา โส นานุตฺตปฺปติ ; - ผู้นำควรทำตนให้เป็นตัวอย่างในทางที่ดีก่อนแล้ว ก็จะไม่เดือดร้อนในภายหลัง "

เอกลักษณ์ของผู้นำ (Character of Leader)

ผู้นำในทรรศนะของพระพุทธศาสนาผู้นำต้องมีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในด้านใดด้านหนึ่งที่แตกต่างจากบุคคลอื่น ๆ ในองค์กร คือสมาคมนั้น ที่เรียกว่า "เอกทัคคะ" คือความเป็นผู้เลิศ ความโดดเด่น ความชำนาญเฉพาะด้านเป็นพิเศษ เป็นการเฉพาะ เช่น ด้านความรู้ ด้านความสามารถ ด้านความฉลาด และการปฏิบัติตน จึงจะเป็นที่ยอมรับของบุคคลในและองค์กรนั้น ๆ และบุคคลโดยทั่วไปได้ เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีเอกลักษณ์ของมหาปรีสลักษณะ 32 ประการ แต่พระพุทธองค์มีความเป็นเลิศ มีความโดดเด่น และความชำนาญเป็นพิเศษในทุกเรื่อง (สัพพัญญู) โดยเฉพาะเรื่องของทุกข์และการดับทุกข์ ซึ่งแตกต่างจากพระสาวกบางรูปที่ได้รับการยกย่องให้มีตำแหน่งเอกทัคคะคือความเป็นเลิศในแต่ละด้าน หรือในหลาย ๆ ด้าน เช่น เป็นเลิศในด้านพูด เป็นเลิศในด้านการมีปัญญา เป็นเลิศในด้านการจำ เป็นเลิศในด้านการมีฤทธิ์ เป็นผู้เลิศในเรื่องของปัญญา เป็นเลิศในเรื่องการเป็นผู้นำศรัทธา เป็นต้น เกี่ยวกับเรื่องนี้พระพุทธศาสนาได้แสดงทรรศนะว่า ¹

“ คุณุณฺณเจ ตฺรมาณํ	อุชฺฐํ คจฺจติ ปุํจฺคโว
สพฺพทา ตา อุชฺฐํ คจฺจณฺนติ	เนตฺเตเต อุชฺฐํ คเต สติ
เอวมเว มนุสฺเสสุ	โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
โส สจเจ ฐมมํ จรติ	ปเคเว อิตฺธา ปชาปี
สพฺพํ รกฺขณฺตี สุขํ เสติ	ราชา เจ โหติ ฐมฺมิโก ”

“เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงตรงไป โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคผู้นำไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับการสมมุติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้น ๆ ก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย แวันแคว้นทั้งหมดย่อมได้รับความสุข ถ้าผู้นำตั้งอยู่ในธรรม”

สุตต.อง. อธมมิกสูตร 21/70/114

ผู้นำ มีหลักการปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์ใน 4 ด้าน

1. ปัจจัยทางด้านกายภาพ (Physical Factor)
2. ปัจจัยทางด้านวาจาและจิต (Speech and Mental Factor)
3. ปัจจัยทางด้านสติปัญญาและอารมณ์ (Intelligence and EQ. Factor)
4. ปัจจัยทางด้านสังคม (Social Factor)

ปัจจัยทางด้านกายภาพ คือการมีบุคลิกภาพของความเป็นผู้นำ การร่างกายที่แข็งแรง มีรูปร่างสมส่วน บุคลิกน่าเชื่อถือศรัทธา มีการแสดงออกที่เหมาะสมถูกต้องกับกาลเทศะ รู้จักการวางตนและประพฤติตนให้ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม (มีพฤติกรรมที่ประกอบด้วยกายสุจริต 3)

ปัจจัยทางด้านวาจาและจิต คือ เป็นนักสื่อสารที่มีคุณภาพ (Communication Quality) มีกระบวนการคิดที่ดีมีคุณภาพ (สุจินตจิตินดี) คิดอย่างมีเหตุมีผลเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และมีกระบวนการพูดการถ่ายทอดที่มีคุณภาพ (สุภาสิตภาสี) เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป (คิดก่อนพูด ไม่ใช่พูดก่อนคิด)มีศิลปะในการพูดที่เรียกว่ามี“วาทศิลป์” พูดเป็นนอร์รถเป็นธรรม พูดมีสัจปรีสุวาจา คือมีวาจาเยี่ยงอย่างสัตบุรุษ ไม่นำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและสังคม พูดเพื่อสร้างสรรค์สังคม พูดให้สติปัญญาแก่สังคม (มีวาจาที่ประกอบด้วยวิสุจริต 4)

ปัจจัยทางด้านสติปัญญาและอารมณ์ คือ มีสติปัญญาที่ฉลาด มีความรอบรู้ มีความสามารถเป็นที่ยอมรับ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ มีการตัดสินใจที่เด็ดขาด มีวิสัยทัศน์ที่ดี มีอารมณ์ที่มั่นคง ไม่ตกเป็นทางของอารมณ์ (แอม์ นินทาปัสสาสู น สมินชุนติ ปณฺธิตา ; - Emotional Quotient) ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ไม่ถือความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ยึดมั่นในหลักการและอุดมคติเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ยอมเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญในการสร้างผลงานที่สร้างสรรค์ ทำให้เป็นอนุสรณ์ชีวิตที่ดีแก่ตนเองและชาติบ้านเมือง (มีมโนสุจริต 3)

ปัจจัยทางด้านสังคม คือ มีความประพฤติที่เป็นแบบอย่างในทางที่ดีแก่สังคม เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั่วไป พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น (ยถาวาที ตถากาโร) มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคน มีการแสดงวิสัยทัศน์ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมอยู่เสมอ มุ่งทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ตนและพวกของตน อาสาทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจไม่เป็นแก่อามิส

ตั้งพุทธพจน์ที่ว่า :-

“ ฆมมํ จเร สุจิริตํ น ตํ ทุจจิริตํ จเร
 ฆมมจาริ สุขํ เสติ อสุมิ โลกเ ปรมหิ จ “

“บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่ควรประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต
 เพราะผู้มีปกติทำความดีเป็นประจำ ย่อมอยู่เย็นเป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”

สมนตปาสาทิกา ตติโย ภาค น.76

สรุป

“ภาวะผู้นำ” เป็นเครื่องบ่งชี้ไปในทิศทางที่แน่นอน มีเป้าหมายที่ชัดเจนให้แก่องค์กร และสังคมประเทศชาติได้เป็นอย่างดี ถ้าผู้นำดีคือมีกระบวนการความคิดดี การพูดดี และมีการกระทำที่ดี ผู้ตามย่อมได้แบบอย่างที่ดีในทางปฏิบัติ เพราะได้ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ที่ดี เป็นสัมมาทิฐิบุคคล ประเทศชาติก็มั่นคง ประชาชนก็อยู่เย็นเป็นสุข ดังคำกล่าวที่ว่า “แบบอย่างที่ดี มีค่ายิ่งกว่าคำสอน” “แต่ถ้ามีทั้งคำสอนและแบบอย่างที่ดีให้เห็นประจักษ์ ก็จะเป็นที่รักยิ่งของปวงประชา”

“ ผู้นำที่ลักษณะเป็นอัตตารูปก พึ่งใช้สติให้มาก
 ผู้นำที่มีลักษณะเป็นโลการูปก พึ่งมีปัญญาครองตนและรู้พินิจ
 ผู้นำที่มีลักษณะเป็นธรรมารูปก พึ่งปฏิบัติให้ถูกหลักธรรม
 ผู้เป็นผู้นำ ผู้เป็นหัวหน้า เป็นนักปกครอง พึ่งถือธรรมารูปไปเลย ”

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พระธรรมปิฎก น. 28

เอกสารอ้างอิง

สุดตันตปิฎก อธิปไตยยสูตร เล่ม 20 ข้อ 40 หน้า 201.	ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแปล
วิสุทธิมรรค ปฐม ภาค หน้า 25.	ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
สมนตปาสาทิกา ตติโย ภาค หน้า 76.	ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
พจนานุกรมพุทธศาสน์ พระธรรมปิฎก หน้า 27-28.	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

